

Arthuras Maurice'as Hocartas – vienas iš XX a. pirmosios pusės anglų kultūrinės antropologijos, kultūros istorijos bei religijotyros klasikų. Jo plunksnai priklauso apie 200 straipsnių įvairiuose to meto atitinkamų mokslo sričių leidiniuose ir penkios monografijos, padariusios žymią įtaką šių mokslų raidai – tiesa, ne iš karto, o jau po autoriaus mirties, kaip kad nutiko ir garsiajam prancūzui Arnoldui van Gennepui (neseniai skelbtam „Liaudies kultūroje“). Hocartas gimė 1883 m. balandžio 26 d. Eterbeke, netoli Briuselio, irgi, beje, prancūzų kilmės, nors Anglijos piliečių šeimoje. 1906 metais jis Oksforde baigė klasikos (kalbų, kultūros bei filosofijos) studijas, paskui dar kurį laiką filosofiją ir psichologiją studijavo Berlyno universitete. 1908–1909 m. atliko pirmąjį savo etnografinį lauko tyrimą Ramiajame vandenyne. Paskui, kaip Didžiosios Britanijos vyriausybės tarnautojas, gyveno ir dirbo Indijoje, Ceilone, Fidži salose, puikiai išmoko sanskritą ir daugybę vietos kalbų. Vienas iš ryškių Hocarto inašų į kultūros istoriją yra savita valdžios bei valstybės kilmės teorija, kurioje, skirtingai nuo kitų įvairių (sutarties, ekonomikos, karo ir kt.) teorijų, jis bene pirmasis pabrėžė lemiamą bendruomenę sutelkiantį religijos bei ritualo vaidmenį. Ši ritualinė valstybės kilmės teorija išdėstyta bei pagrįsta jo knygoje „Karaliai ir tarėjai“ (*Kings and Councilors*), iš kurios skyrių, pavadintą „Stabai“ (*Idols*), čia ir skelbiame. Lietuviams šis skyrius reikšmingas tuo, kad sustato į vietas ir paaškina kai kuriuos esminius dalykus, svarbius ir senosios Lietuvos istorijai bei dvasinei kultūrai suprasti.

Stabai

Arthur Maurice HOCART

*plus ça change,
plus c'est toujours la même chose*
(„juo daugiau pasikeitimų,
juo viskas taip pat“)

Svarbiausias arandų kulto objektas vadinamas čiuringa.¹ Jis daromas iš medžio arba akmens, cigaro pavidalo, tik plokščias, ir padengiamas raižiniais, menančiais su dieviškaisiais protėviais susijusius mitus. Kai kurie mažesni čiuringos viename gale turi skylę virvelei, už kurios sukami garsiai zvimbiam. Tai ir yra vadinamieji baubliai (*bull-roarers*), andai tarp antropologų pagarsėję veikiau dėl savo keistumo nei dėl to, kad būtų ką nors nušvietę žmonijos minties istorijoje. „Manoma, kad į šias čiuringas yra pavirtę toteminių protėvių kūnai... – sako Strehlow, – čiuringa laikomas ir tarsi paties žmogaus kūnu, ir jo toteminio protėvio kūnu. Tačiau jis žmogų susieja ir su pačiu totemu... Čiuringą įtrynus riebalais ir raudona ochra, iš jo pasklinda kūrybinės galios, darančios poveikį totemui“. „Kiekvienas žmogus turi du kūnus, vieną iš mėsos ir kraujo, o kitą iš medžio ar akmens“. Pasiimtas į kovą čiuringa suteikia vyrui jėgos. Juodukai visiškai tikri, jog čiuringa nėra sielos, ar gyvasties, buveinė.²

Šie amuletai yra vado žinioje ir saugomi olose netoli stovyklos. Tas olas arandai prilygina krikščionių bažnyčioms, ir jie yra visiškai teisūs.

Fidžiečiai apie kai kurių savo kulto objektų prigimtį ir veikimą turi įdėm tikslų supratimą. Tarkime, vyrui priklausau lazda, kurioje glūdi dvasia. Tokią lazda jis vadina *mbure* – tos dvasios „šventyklą“. Taigi jis nedaro jokio skirtumo tarp stabo ir šventyklos: ir vienas, ir kitas yra dvasios buveinės. Kartą ir aš turėjau tokią šventovę, negana to, ir pats buvau šventovė. Aš buvau įšventintas į draudžiamą „vandens vaikų“ kultą. Pagal šiek tiek patobulintas senovines apeigas buvo atliktas kávos³ ritualas – kávos nuliejimas pagrindinių kulto dievų Dvynių vardan. Paskui savo ruožtu išgėrėm ir mes visi. Tuomet dvasia nusileido ant vieno iš mūsų, ir jis ėmė drebėti, vartyti akis ir šaukti: „Tai aš! Tai aš! Tai aš!“ Šaukė nebe tasai žmogus iš mėsos ir kraujo, bet jo lūpomis – dvasia. Ir aš labai stengiausi būti apimtas dvasios, bet man taip niekad ir nepavyko. Vis dėlto mediumas paskelbė esąs patenkintas ir pareiškė, jog „Griaustinio trenksmas“ nusileido ant manęs ir nuo šil bus mano dvasia globėja. Tuomet jis paėmė maniškę juodmedžio lazda ir patėpė ją káva, kad ji galėtų tapti „Griaustinio trenksmo“ šventove. Taigi galiu

patikinti, jog ir mano lazda, ir aš pats buvome tos pat dvasios įsikūnijimai, šia savo funkcija lygiaverčiai.

Niudžordžijos grupės Saliamono salyne šios apeigos nunyko, o mirusiųjų dvasios buvo įkurdinamos kriauklėse-pinguose. Taip pat mirusiųjų dvasios buvo įkurdinamos jų pačių kaukolėse, o šių nesant – stačiame akmenyje, savotiškame miniatiūriniame menhire, labai retai – žmogaus pavidalo.

Vinebago genties gyvačių klanų šventėje, „prieš pat šventei prasidedant, šeimininkas išneša keturių rūšių gyvačių išnarų ryšulį. Jų garbei jis kelią šių puotą ir atlieka aukojimus“.⁴

Paunia tarp savo apeigai „hako“ priklausančių kosminių simbolių turi du plunksnuotus stiebus, vieną vyrišką, kitą moterišką. Moteriškojo stiebo dalis nudažyta mėlynai, „dangaus spalva“, o įranta jame – raudonai: „Ši įranta – tai takas, kuriuo į pagalbą per apeigas ateina visų daiktų, užmaunamų ant šito uosio stiebo, dvasios“. Likusi dalis, nudažyta žalia spalva, reiškia augmeniją, „motinos žemės apdangalą“. Taigi šis stiebas vaizduoja pasaulį – tiksliau, vieną jo pusę: naktį, mėnulį, šiaurę – ir atstovauja gerumui bei pagalbai. „Tai yra motina“. Kitas stiebas yra „vyras, diena, saulė ir pietūs“, „jis linkęs į karą, linkęs sužeisti“.⁵ Vadinasi, abi pusės reiškia dvi prigimties puses, visuomenėje daugiau mažiau aiškiai atstovaujamas dviejų karalių. Kartu jos sudaro visą pasaulį. Taigi kosminiame rituale kulto objektas, kaip ir šventykla, reiškia visą pasaulį. Kitaip ir būti negali, nes tai pagrindinio veikėjo *alter ego*.

Jukunai „žmogaus fizinį kūną vadina *adi*, o šiam gimus į šį pasaulį jį atlydinčią atskirą dvasinę asmenybę – *dindī*“. Kai kurie jukunų kaimynai gamina mirusiųjų atvaizdus, kad *dindī* turėtų kur įsikurti, „tačiau patys jukunai vietoj atvaizdų tam paprastai naudoja nugludintus akmenis bei girnapuses. Kai kuriose jukunų bendruomenėse vis dėlto tikima vado *dindī* įsikuriant medinėje jį vaizduojančioje stovyloje arba kaukolėje, rankoje ar kitoje tuo tikslu išsaugotoje kūno dalyje. Visais atvejais, kur tik koks nors materialus objektas šventykloje naudojamas kaip dievybės emblema, šis objektas laikomas šventu būtent dėl to, kad jį tikima įkūnijant tos dievybės *dindī*“.⁶

Anksčiau jau esu kalbėjęs apie koriakų ugnies lentelę. Tai svarbiausias iš visų namų šventovės reikmenų, pritvirtinamas prie namo iš kairiosios pusės. Tai namų židinio ugnies dievybės atvaizdas, šeimos židinio globėjas. Lentelė grubiai aptašyta, kad primintų žmogaus pavidalą, ir „papuosta vėrinii iš viksvų, naudojamų visuose aukojimuose. Vėrinys stebuklingai atstoja apdarą. Retsykais atvaizdas ‘pamaitinamas’, jo burną patepant taukais“. Jis vadinamas „tėvu“: protėvis paprastai laikomas dievybe. Visai kaip žmogus, jis aprenjiamas ir ištrinamas aliejais. Atvaizdas labai grubus, nors koriakai sugeba padirbti ganėtinai dailių drožinių.

Palyginti su pastaraisiais, „jų antropomorfiškų ‘globėjų’ atvaizdai atrodo kaip kokių atsilikusių laukinių“. Taigi tikrai ne meistriskumo stoka, o kažkas kita neleidžia jų stabams įgauti pernelyg žmogiško pavidalo.⁷

Irgi jau žinoma, jog indų aukuras simbolizuoja žmogų. Negana to, į aukurą jie įstato auksinį žmogaus pavidalą. Šis auksinis žmogus, kaip ir pats aukuras, viena vertus, tapatinamas su ugnies dievu Agniu, o antra vertus, su aukotoju. „Jis padarytas iš aukso, nes auksas – tai šviesa, ir ugnis – šviesa; auksas – tai Nemirtingumas (*amṛta*), ir ugnis – Nemirtingumas“ („*Śatapatha brahmana*“ VII.4.1.15). Toks auksinis žmogus buvo rastas per kasinėjimus Tāksiloje, ir seras Johnas Marshallas maloniai teikėsi man jį parodyti. Tai iš plono aukso lakšto iškirptas žmogaus pavidalas, primenantis koriakų ugnies lentelę.

Kaip koriakų ugnies lentelė, indams aukuras yra svarbiausias iš visų kulto objektų. Šventos žolės kuokštas (atitinkantis koriakų viksvas), aplink aukurą susmaigstyti pagaliukai, kaušas, netgi dainuojami posmai – visa kartu yra „sakramento lytys“ („*Śatapatha brahmana*“ IX.5.1.48). Kitaip sakant, tai yra materialūs aukojimo ženklai, kaip kad arandų čiuringa yra materialus dievybės (vadinamojo totemo) atstovas ir, kaip toks, – bendras dievybės ir žmogaus kūnas. Tokiu būdu šventoji žolė yra kartu dievas Indra ir pats aukotojas („*Śatapatha brahmana*“ I.8.3.11; III.4.1.17).⁸ Daugumai šių „lyčių“ nė neketinama suteikti bent kiek žmogų primenančio pavidalo. Daiktams suteikti žmonių ar gyvūnų, ypač žmonių pavidalus pamėgta tik daug vėliau.

Kada, kur ir kaip atsirado žmogaus atvaizdai, samprotauti per anksti. Jiems įvardyti buvo išrasta ypati antropomorfizmo sąvoka. Kodėl tad neišradus dar teriomorfizmo sąvokos? Astromorfizmo, piromorfizmo, potamomorfizmo – kiekvienam atvejui? Ir galiausiai dar an-antropomorfizmo sąvokos, tiems atvejams, kai žmogaus pavidalo sąmoningai vengiama? Žmogaus pavidalas tėra vienas iš daugelio, ir daugybė tautų, kaip kad fidžiečiai, apie jį nė negalvoja. Ir jų lazdos jiems dėl to tinka nė kiek ne prasčiau.

Žmogaus atvaizdai atsiranda maždaug vėlyvajame paleolite.⁹ Neįmanoma apie šias figūras galvoti kitaip nei kad jas turėjus ritualinę paskirtį. Vėlyvojo paleolito žmogus sugebėjo pavaizduoti gyvūnus stebėtina tikroviškai ir gyvai, tačiau paties žmogaus jis tesukurdavo vos užuominas ar netgi groteskiškas karikatūras. Tai verčia manyti, kad tikroviško žmogaus pavidalo jis vengė, kaip kad iki šiol jo vengia koriakai.

Laikotarpiais, iš kurių turime paminklų, žengdami laiku atgal aptinkame ne vis daugiau ir daugiau žmogaus atvaizdų, o visai priešingai. Herodotas (I.131) apie perus sako: „Nei šventyklų, nei statulų jie nestato, o tuos, kurie tai daro, laiko kvailiais, mano nuomone, todėl, kad

dievus, priešingai helėnams, įsivaizduoja ne žmogaus pavidalo¹⁰. Indija dabar yra stambeldystės tvirtovė, tačiau būtent dėl helėnizmo įtakos I a. pr. Kr. atsirado pirmoji Budos figūra, kurią imta garbinti. Ligi tol jo atvaizdas neturėjo jokios reikšmės, o išreiškiamas jis būdavo nežmogiškais simboliais, kaip antai šventas medis, pėdos atspaudas bei kt. Kai kurios gentys Indijoje ligi šiol neturi stabų. Budizmas atnešė atvaizdų garbinimą į Tibetą, kur jis šiuo metu klesti, į Kiniją ir Japoniją. Tačiau grįžkime į Vakarus. Varonas yra pareiškęs, kad senovės romėnai per 170 metų savo dievus garbino jų nevaizduodami (remiantis šv. Augustino *De Civitate Dei* IV.31). Atvaizdų pavyzdžius jie importavo. Tacitas ir Cezaris minėjo stabų neturėjus keltus bei germanus.

Sritį, kurioje stabai iš tikrųjų buvo itin pamėgti (nesakau – atsirado) ir kur iš tikrųjų buvo stropiai siekiama kuo tikslesnio žmogaus atvaizdo, galima susiaurinti ligi Rytų Paviduržemio. Būtent šias Paviduržemio tautas jie labiausiai žavėjo, bene ligi pat šių dienų. Ir kaip tik ši rasė pagimdė karščiausius stabų priešininkus – matyt, dėl to, kad perlenkimas visuomet sukelia atitinkamą atoveiksmį.

Bet netgi ten, kur žmogaus pavidalo stabai yra populiariausi, jie vis tiek neužima pirmos vietos pagal tai, kas žmones labiausiai traukia. Budos atvaizdas Ceilone toli gražu negerbiamas taip, kaip šventasis medis, šventas dantis ir kt. Hindai juolab prijunkę prie žmogaus pavidalo atvaizdų, o vis dėlto populiariausias Šivos simbolis yra falas. Pietų Europoje religiniai įvaizdžiai paprastai sukasi apie ostiją.

Taigi, žmogui nėra įprasta savo dievus vaizduoti žmogaus pavidalo. Tikroji problema – paaiškinti, kaip jis iš viso prie to priėjo. Aš šios problemos išspręsti nesiiimu. Aišku tik, kad polinkis į antropomorfiškus stabus auga kartu su žmogaus puikybe laikyti save kūrinių viešpačiu, atmetant bet kokią savo giminybę su gyvūnais.

Kad ir koks populiarus būtų žmogaus pavidalas, jo vis dėlto dar negana, kad statula taptų stabu. Neturi reikšmės tam ir medžiaga, iš kurios jis padarytas. Ar tai būtų žmogus, žvėris ar augalas, ar būtų padirbtas iš aukso, bronzos ar medžio – skulptorius negali padaryti nieko daugiau, tik statulą. Norint statulą paversti stabu, reikia ją pašventinti. R. Knoxo žodžiais, „prieš įstatant akis, tai dar ne dievas, o tik metalo luitas, kuris voliojasi dirbtuvėje ir yra gerbiamas ne daugiau nei visa kas kita aplink... Dievu jis pavirsta įstačius akis. O jau tada... jis garbinamas išskilmėmis ir aukomis“¹¹. Iškalbingas, mūsų manymu, yra Williamo Wardo pasakojimas, kaip dievu paverčiama hindų statula. Kali statulos pašventinimo išvakarėse „žmogus, kurio šventovėje atvaizdas turi būti pastatytas, atsineša dvidešimt du skirtingus daiktus... Kiekvienu iš jų apeigas atliekantis *bramhūn*’as, tardamas *muntru*, paliečia atvaizdo kaktą bei kitas dalis. Tai vadinama *udhi-*

vasu, arba dievybės kvietimu įžengti į atvaizdą ir priimti pagarbinimą. Kitą dieną prasideda akių bei sielos moliui suteikimo rūpesčiai... Kol šis darbas nebaigtas, niekas atvaizdui nerodo nė menkiausios pagarbos“. Toliau Wardas aprašo „dvasios įkvėpimo“ ritualą: „Apeigas atliekantis bramhūnas dviem dešinėsios rankos pirštais paliečia atvaizdo krūtinę, abu skruostus, akis ir kaktą. Šias vietas liesdamas jis sako: ‘Tegu Durgos siela ilgai džiaugiasi šiame atvaizde’“¹². Indiškajai artima apeiga Kampučijoje prasideda pašlakstant statulą vandeniu, paskui vanduo nuliejamas jai ant galvos. Tada prasideda lemiamos akių atvėrimo apeigos. Balsiai tariami įsakymai. Įžengia ir priešais statulą susėda dievus vaizduojantys vaikai – visai taip pat, kaip karaliaus įšventinimo apeigose kilmingi dvariškiai, vaizduojantys dievus. Tik vietoj karaliaus kovos su demonais čia ant altoriaus pastatomos žvakės, balsiai sekant Budos pergalę prieš Velnią¹³.

Britų muziejuje galima pamatyti stabų iš Belgijos Kongo, padengtų moliu siekiant juos prikelti gyvenimui.

Gyvybės suteikimo statulai veiksma užsimenamas ir Apreiškime Jonui (13.15): „Jam leista suteikti žvėries atvaizdui dvasią, kad žvėries atvaizdas imtų kalbėti, ir įsakyti, kad visi, kurie atsisakys pagarbinti žvėries atvaizdą, būtų žudomi“.

Nuo fidžiečių lazdos ar vėzdo pašventinimo visi šie ritualai tesiskiria vien sudėtingumo laipsniu – ne esme.

Dabar mes matome, kokie neteisingi yra nuolatiniai ikonoklastų¹⁴ priekaištai, esą stambeldžiai garbina stuo-brius ar akmenis. Izaijo knyga (44.14–17) sako: „Jis kerta si kedrus, pasirenka dar kiparį ar ažuolą iš medžių miške, o gal net kedrą pasodina, kad lietus jį užaugintų. Dalį kamieno žmogus sunaudoja kurui... O kas dar liko iš medžio, dievą – savąjį stabą – droždinasi, klupčioja ir kniūbsčias puola prieš jį, maldaudamas: ‘Gelbėk, nes tu esi mano dievas!’“. Apokrifinis Laiškas Jeremijui – tai ištisa ilga tirada šia tema. Bažnyčios Tėvai skirtingais žogžiais kartoja vis tuos pat argumentus. Visa tai nuo pat pradžių yra didžiai neteisinga, ir vis dėlto įvairių amžių racionalistams labai būdinga.

Niekas niekuomet negarbino medžiagos – o tik Gyvastį, kuri joje įsikūnija per pašventinimą. Atvaizdas pagerbiamas tik dėl jame įsikūrusios galios (plg. Apulėjaus „Asklepiją“ 23–24).

Tam esama ištisos galybės pavyzdžių. Mums tad užteks dar vos vieno kito patvirtinimo. „Reikia dar sykių pabrėžti, – sako misteris G. T. Basdenas, – jog ibai negarbina savaiame jokio daikto. Jis tampa šventas tik dėl jame įsikūrusios dvasios. Jis yra šventas tik sąlygiškai – kaip tam tikros dvasios šventovė ar buveinė. Pats daiktas ir jos vardu tik labai retai tepavadinamas, o visos maldos yra skirtos išimtinai *igaw-maw*, t.y. dvasioms“¹⁵. Tokį požiūrį

iš savo patirties visiškai palaiko ir misteris Jeffreys'as. Jo žodžiais, stabai „savaime nėra garbinami... nors kai šie kulto objektai naudojami, susidaro įspūdis, kad maldos skiriamos jiems“.

Galų gale tai iš pagrindų esminga visiems ritualams, netgi visoms religijoms, nebent išskyrus keletą perdėm abstrakčių, beprarandančių gyvybę, apribotų vien didingos idėjos kontempliavimu. Visų veiksmingų, nepraradusių galios religijų tikslas – įkvėpti materijai Gyvastį, kad šitaip ji taptų prieinama bendruomenei. Netgi tokie nuoseklūs antiritualistai kaip kvakeriai laukia ant žmonių nusileisiančios dvasios, kuri tik ir palaiko bendruomenės gyvybę. Esmė visur ta pati. Gyvasties gali būti šaukiamasi skirtingais tikslais: kaip gajumo dėl pergalės mūšyje ar sėkmingo ūkininkavimo, arba siekiant pakilti iš negalios, arba sielos sveikatos vardan. Tačiau nesutariama ne dėl šio esminio dalyko, o dėl visai neesminio – dėl nešėjo, ar tai bus žmogus, ar gyvūnas, atvaizdas ar neikoniškas simbolis, ar nebus išvis nieko materialaus. Kodėl gi dėl šių antraeilių detalių šitaip karštai ginčijamasi? Norint atsakyti į šį klausimą, reikia bent probėgšmiai peržvelgti ypač įsidėmėtinus tokių ginčų atvejus.

Achenatenas, apie 1375 m. pr. Kr. tapęs Egipto karaliumi, yra pirmasis (iš tų, apie kuriuos turime žinių) iš kovotojų prieš atvaizdų garbinimą ir vietinius kultus. Daugybę žmogiško, pusiau žmogiško bei gyvūnų pavidalo dievų jis pakeitė vienintelio dievo vieninteliu simboliu – saulės ratu su spinduliais, pasibaigiančiais rankų plaštakomis, sibolizuojančiu „tą spindesį, kuris regėti saulėje“. O tos rankos dar laikė įvairius ženklus, tarp jų ir gyvybės. Dėl savo monoteizmo Achenatenas buvo pavadintas „pirmuoju individu istorijoje“, pirmuoju, mąsčiusiu savo galva ir nusimetusiu šventikų jungą. Nors šiaip jau Achenatenas toli gražu nebuvo laisvės draugas. Jo įvestos religijos despotiški polinkiai aiškiai matyti jos himnuose: „Nėra kito, kuris pažintų Tave, tik Tavo sūnus Achenatenas“. Gerbėjo žodžiais, Achenatenai valdant „valstybės teologinė teorija tampa labai paprasta: karalius paima savo valion visą pasaulį tam, kad perduotų jį visą savo dievui... Taigi teologinė mintis labai sklandžiai ir jautriai suderinama su politine tikrove... Ne atsitiktinai tad bene visuotinio dievo samprata Egipte iškyla kaip tik tuomet, kai Egiptas gauna duoklę bene iš viso tuometinio pasaulio“.¹⁶ Kitaip sakant, karalius yra vienintelis Aukščiausiojo Dievo valios reiškėjas. Tiesa ta, kad šio faraono erezija tebuvo ilgalaikio visų gyvybinių galių ir visos valdžios telkimosi karaliaus asmenyje kulminacija.

Ikonoklazmas ir centralizacija ėjo koja kojon ir Palestinoje. Vietiniai stabai reiškė išskaidytą valdžią; centrinis Jeruzalės kultas reiškė centre sutelktą valdžią. Kaip dabar jau žinoma, anų laikų centralizuotojai, siekdami

savo tikslo, tiesos paisė ne labiau nei bet kuri šių dienų partija. Esama duomenų juos taisyti ir kupiūravus senuosius dokumentus taip, kad atrodytų, neva jų tikėjimas buvęs pirmapradis, o politeizmas – jo degeneracija. Hebrajų racionalistai senuosiuose dokumentuose ignoravo viską, kas neatitiko jų racionalumo sampratos. Ačiū Dievui, pro juos prasprūdo viena kita užuomina apie atvaizdų garbinimą senovės Palestinoje, pavyzdžiui, varinės gyvatės.¹⁷

Pirmieji krikščionys stabų kulto atžvilgiu irgi buvo nusistatę priešiški. Ir turbūt ne atsitiktinumas yra tai, kad pirmasis atsivertėlis iš valstybės vyrų – imperatorius Konstantinas dėjo visas pastangas, kad sustabdytų pagonio Diokletiano pradėtą decentralizaciją; taip pat tai, kad po Konstantino sugrįžimas prie decentralizacijos ir prie atvaizdų vėl ėjo pagreičiui. Mat krikščionybei ėmus plisti iš miestų į kaimą, jos priešškumas atvaizdams tolydžio silpo. Kaip ir visos partijos, ji grįžo prie to, ką pirma pati neigė, tik kitu vardu: stabą pakeitė būtent atvaizdas. „Atvaizdas – tai panašų įspūdį sukeliantis tikro, esančio daikto pavidalas. O stabas – tai prasimanyto, nesančio daikto fikcija“.¹⁸ Šitaip ikonoklazmo principas buvo apėitas. Priešškumo atvaizdai kaip tokiam buvo atsisakyta, bet tik su sąlyga, kad tai yra „tikrai esančio“ dalyko atvaizdas. Žinoma, niekas negarbina būtybių, kurių egzistavimu netiki. Paskui buvo padarytas dar vienas patikslinimas: krikščionių bažnyčiose esančių kryžių bei atvaizdų negalima laikyti dievais, o tik priminimais. Suprask, stabo atveju tai jau garbinama pati statula. Kaip matome, tai labai nesąžiningas reikalas pristatymas. Nes stabas juk tėra dievybės nešėjas.

Aštuntajame amžiuje Bizantijos imperijoje jau viskas buvo taip pat, kaip anksčiau. Kova prieš atvaizdus vėl prasidėjo su imperatoriumi centralizuotoju Leonu III ir buvo dar arčiau tęsiama jo sūnaus Konstantino Kopronimo, „kuris buvo savo tėvo vertas mokinys, gerai išmokęs autokratinės valdžios ir imperijos viršenybės bažnytiniuose reikaluose pamokas“.¹⁹ Verta pateikti J. B. Bury'o nupieštą jo portretą, nes savo fanatizmu jis primena Achenateną ir yra pavyzdinis visų laikų ikonoklastas. Jis „garsėjo kaip laisvų teologinių disputų mėgėjas. Jis uždraudė vartoti epiteta 'šventas' prie žmonių vardų, taigi niekam nebebuvo galima sakyti 'šventas Petras', o tik 'apaštalas Petras'. Jis nepraleisdavo progos pašiepti savo dvariškių, vos pastebejęs jų elgesy nors menkiausią prietaringumo požymį ar polinkį į pernelyg didelį santūrumą, kurį manė esant protu nepateisinamą. Jei kuris iš didikų paslydęs ir suklypęs jam girdint paminėdavo Dievo motinos vardą, tas jau niekaip nebegalėdavo išvengti imperatoriaus pašaipos bei patyčių“.

Į Vakarų ikonoklazmas atėjo vėliau, bet kaip tik tuo metu, kai iš feodalizmo griuvusių ėmė kilti nauja autokratija. Paskui su nauja jėga stabus puolė Prancūzų

Revoliucijos ateistai, Prancūziją skelbę esant „vieną ir nedalomą“ ir padėję pamatus kraštutinei savo šalies centralizacijai. Nes ateizmas tėra monoteizmo kairysis sparnas.

Norėdami suprasti praeitį, turime niekuomet nepraleisti progos įsiziūrėti į dabartį. Amžinasis karas tarp racionalizmo ir politeizmo apie 1912 m. įsiliepsnojo Fidži ir, matyt, pogrindyje teberusena ligi šiol. Nominaliai fidžiečiai buvo laisvi patys pasirinkti savo religiją, tačiau tikrovėje pagonybė buvo uždrausta, nes siejosi su nacionalizmu. Metodizmas reikalavo ištikimybės vieninteliui Dievui, kuris savo ruožtu buvo europiečių rankose, tiek doktrinos, tiek bažnytinės administracijos prasme. Tai buvo lojalumo religija. Vietinė „vandens vaikų“ religija reiškė, jog kiekvienas žmogus turi savą dvasią globėją, į kurią kreipiasi dėl savo žemiškos gerovės. Jei tik ji būtų buvusi toleruojama, būtų atgiję ir visi kiti vietiniai kultai, o kartu ir Fidži dvasinė laisvė, kuri anksčiau ar vėliau pasireikštų kaip politinės nepriklausomybės siekis.²⁰ Gausybės dvasių, įkurdintų lazdose bei stulpuose po visą kraštą, garbinimas buvo nesuderinamas su kolonijinės vyriausybės valdžia.

Kaip smarkiai stabmeldystė gali suskaidyti, rodo neapoliečių pavyzdys. Per choleros epidemiją „visos gausios Neapolio bažnyčios ištisą naktį buvo atviros, nutviekstos votyvinių žvakių šviesos ir sausakimšos žmonių. Visos jų madonų bei šventųjų armijos dieną naktį sunkiai dirbo, lankydamos mirštančiuosius jų namuose. Tačiau vargas jiems, jeigu per klaidą jie būtų pasirodę kurio nors iš savo varžovų namuose! Netgi garbioji Choleros Madona, *Madonna della Colera*, išgelbėjusi miestą siaubingos 1834 m. epidemijos metu, prieš kelias dienas per *Bianchi Novi* buvo nušvilpta“. Net neminėk Anakaprio gyventojų akivaizdoje Kaprio šventojo globėjo! „Jo padarytus stebuklus gali ant pirštų suskaičiuoti, o štai San Antonijas, Anakaprio šventasis globėjas, yra padaręs per šimtą!“²¹

Taigi kova tarp stabmeldžių ir ikonoklastų savo esme yra kova tarp autonominių ir centralistų. Stabai išreiškia tam tikrus atskirus dalykus ar asmenis, o kadangi tie dalykai ar asmenys yra atskiri, tai atskiri pasidaro ir jų kultai. Tačiau kadangi visuma apima visus savo dėmenis, tai atskiras stabas ilgainiui ima reikšti visą visumą, visos visatos Viešpatį. Nuo Gyvastų įkūnijančio prado vos vienas žingsnis prie Valdžių įkūnijančio prado, kurį galima laikyti tiesiog pirmojo funkcija. O tuomet ir stabas jau tampa neberekalingas, iš esmės netgi trukdo, nes nukreipia mintį nuo abstrakčios funkcijos atgal prie daikto. Todėl stabai arba visai atmetami, arba išlieka vien kaip simboliai, dažnai geometrinių figūrų pavidalu, kaip kryžius, svastika ar trikampis, nebekeliantys jokių konkrečių sąsajų. Taip maldų niša mečtetėje nebereiskia visiškai nieko, išskyrus savo funkciją – nurodyti Mekos kryptį.²²

Pasiekus šią stadiją, visi kultai tampa standartizuoti, nes nebėra jokių vietinių šventybių nei vardų. Tokiomis sąlygomis keli gali primesti religiją milijonams, nes ji jau yra tapusi masiniu produktu be jokios atodairos į vietos poreikius ir tradicijas. Neįmanoma standartizuoti idėjų kartu nestandardizuojant elgesio. Užtat kulto centralizavimą višiuomet lydi valstybės centralizavimas.

Versta iš: HOCART, A. M. *Kings and Councilors: An Essay in the Comparative Anatomy of Human Society* / Edited and with an Introduction by Rodney Needham; foreword by E. E. Evans-Pritchard. Chicago–London: The University of Chicago Press, 1970, p. 238–249.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

- [Autoriaus rašoma *tjurunga*, tačiau pastarujuoju laiku labiau paplitusi angliška forma yra *churinga*, lietuviškai *čiuringa*; arandai – Australijos aborigenų gentis. – Čia ir toliau pastabos laužtiniuose skliautuose vertėjo.]
- STREHLOW, C. *Die Aranda- und Loritja-stämme in Zentral Australien*. Frankfurt, 1907–(kitų tomų metai nenurodyti), IV, p. 2, 5; SPENCER, B., GILLEN, F. J. *The Arunta*. London, 1927, p. 227.
- [Káva – Ramiojo vandenyno pietuose bei vakarų pakrantėje augantis augalas ir iš jo gaminamas nealkoholinis vietinių tautų ritualinis gėrimas, turintis švelnių psichotropinių savybių.]
- RADIN, P. *The Winnebago Tribe*. B. A. E., XXXVII. Washington, 1915–1916, p. 325.
- FLETCHAR, Alice C. *The Hako, a Pawnee Ceremony*. B. A. E., XXII. Washington, 1904, p. 38 ir t.
- MEEK, C. K. *A Sudanese Kingdom*. London, 1931, p. 202.
- JOCHELSON, W. *The Koryak = Publications of the Jessup North Pacific Expedition, Memoirs of the American Museum of Natural History*, vol. VI, p. 565 ir t., 33 ir t.
- Ceylon Journal of Science, section G (Archaeology and Ethnology)*, I. London (metai nenurodyti), p. 139.
- BOULE, Marcelin. *Fossil Men*. (Leidimo vieta nė metai nenurodyti), p. 298 ir t.
- HERODOTAS. *Istorija*. Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius. Vilnius: Mintis, 1988, p. 62.
- KNOX, Robert. *An Historical Relation of Ceylon*. London, 1911, p. 82 (nuorodos pagal parašėse pateiktus 1681 m. leidimo puslapius).
- WARD, W. *Account of the Writings, Religion and Manners of the Hindoos*. London, 1811, IV, p. 125, 364.
- LECLÈRE, A. *Cambodge: Fêtes Civiles et Religieuses*. Paris, 1917, p. 374.
- [Ikonoklastas, gr. *eikōnoklastēs*, – religinių paveikslų ir figūrų kulto priešininkas.]
- BASDEN, G. T. *Among the Ibos of Nigeria*. London, 1921, p. 218.
- BREASTED, J. H. *History of Egypt*. London, 1912, p. 359.
- Plg. *Myth and Ritual*. Ed. S. H. Hooke. Oxford, 1933.
- Dictionnaire de Théologie Catholique*. Ed. A. Vacant. 1903–(leidimo vieta nė tolesnių tomų metai nenurodyti), VII, p. 789, s.v. *Images*.
- BURY, J. B. *A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene*. London, 1887, p. 461.
- Hibbert Journal*, XI, 1912, p. 85 esu paskelbęs vieno fidžiečio esė apie šį pagonybės atgimimą. Paskui man į rankas pateko antroji esė dalis, kurioje nacionaliniai jausmai jau daug raiškesni.
- MUNTHE, Axel. *The Story of San Michele*, sk. VIII ir I.
- Profesorius K. A. C. Creswellas man pranešė jau esant griežtai nustatyta, jog šis skliautuotas įsenis, vadinamas *mihrab*, savo kilme yra ne kas kita kaip krikščioniškoji apside, kad ir nenoriai perimta islamo. Bizantijos apside, nors dar nebuvo praradusi savo reikšmės, irgi jau nurodė kryptį.